

Discussie

Bestrijding van seksueel geweld tegen kinderen

Is het (voorgenomen) beleid van de minister van Justitie inzake de bestrijding van seksueel geweld/misbruik van kinderen ergens goed voor?: een opinie

Niets nieuws onder de zon?

In de Nederlandse samenleving is er grote aandacht voor de bestrijding van seksueel geweld/misbruik. Gelet op die maatschappelijke gevoeligheid is het niet verwonderlijk en ook terecht, dat de minister van Justitie expliciet stilstaat bij de juridische en strafrechtelijke bestrijding van seksueel geweld/misbruik. Zo stuurde minister Korthals van Justitie in juli 1999 de Kabinetsnota *Bestrijding van seksueel misbruik en geweld tegen kinderen* naar de Tweede Kamer. Deze nota werd voorafgegaan en gevolgd door allerlei beleidsstukken en brieven (zie voor een overzicht: bijlage 2 van de Kabinetsnota van juli 1999 en de ministeriële Brief van 2 mei jongstleden over de voortgang van de beleidsvoornemens ten aanzien van pedoseksuele delinquenten). Deze grote hoeveelheid stukken maakt het niet altijd gemakkelijk om het overzicht van de bestrijding van seksueel geweld door de Nederlandse overheid te behouden.

In deze discussierubriek wordt het voorgenomen beleid omtrent de bestrijding van seksueel geweld tegen kinderen inhoudelijk becommentarieerd vanuit wetenschap en praktijk. Op dit gevoelige terrein lijkt enige vooruitgang te zijn geboekt in de uitgangspunten van het beleid en de empirische onderbouwing van behandelmethoden. De uitwerking van het beleid wordt bekritiseerd aan de hand van vijf knelpunten.

Omdat ik niet juridisch onderlegd ben, heb ik specifieke juridische aspecten van het beleid van de minister met opzet buiten beschouwing gelaten. Het is wel de regelmatig gehoorde klacht van juristen, dat de Nederlandse strafwetgeving onzorgvuldig geformuleerd is en de parlementaire wetgever de herzieningen/aanpassingen van de zedelijkheidswetgeving chaotisch doet verlopen (Boelrijk 2000; Hullu en Van der Neut 1991; Nierop 1998). Voorzover deze klacht klopt, hoop ik dat de minister met aanpassingen komt. Bijvoorbeeld, het wijzigingen van een klachtvervolgning naar een verhoorverplichting in artikel 245 (Kabinetsnota, juli 1999, 25) kan daartoe een uitstekende gelegenheid bieden.

Alvorens een aantal aspecten van het ministeriële beleid onder de loop te nemen, is het belangrijk op te merken dat de strafrechtelijke bemoeienis met en het strafrechtelijke debat over seksualiteit geen nieuwe fenomenen zijn uit het 'post-Dutroux'-tijdperk. Integendeel, zij zijn reeds vele tientallen jaren aan de gang in de Nederlandse samenleving (De Savornin Lohman, e.a. 1994). Ik geef enkele voorbeelden ter illustratie. In het begin van de twintigste eeuw werd hard parlementair gedebatteerd over de vraag of homoseksualiteit al dan niet strafbaar

moest zijn (Tielman 1981). Na jaren van verhitte politieke strijd, werd verkrachting binnen het huwelijk in december 1991 strafbaar gesteld (Zeegers 1999). Eveneens in december 1991 werd het geherformuleerde artikel 245 van het Wetboek van Strafrecht van kracht. Dat artikel, dat Nederland, internationaal een unieke en controversiële positie bezorgde, bepaalde dat: (1) hij die met iemand, die de leeftijd van twaalf jaren maar nog niet die van zestien jaren heeft bereikt, buiten echt, ontuchtige handelingen pleegt die bestaan uit het binnendringen van het lichaam, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste acht jaren of geldboete van de vijfde categorie; (2) vervolging heeft, buiten de gevallen van de artikelen 248 en 249, niet plaats dan op klacht. (Voor de leden 3 en 4 van artikel 245 wordt verwezen naar het Wetboek van Strafrecht).

In het strafrechtelijke debat over 'de zeden' zijn wezenlijk twee dimensies in het geding: enerzijds bepaalt de strafwet welk seksueel gedrag niet geoorloofd is, anderzijds impliceert de strafwet ook welk gedrag (moreel/ideologisch) wel geoorloofd is of zelfs nagestreefd dient te worden (vgl. Gooren 1994). Zo was in het begin van de twintigste eeuw het leidende principe van de Nederlandse strafwet dat seksueel gedrag dat het huwelijk aantast, bestreden moest worden (De Savornin Lohman 1994). Dit uitgangspunt werd met de invoering van de 'nieuwe' zedelijkheidswetgeving in december 1991 veranderd in het gezichtspunt dat seksueel gedrag strafwaardig is als het de persoonlijke vrijheid (wilsbeschikking) of de (lichamelijke) integriteit schaadt, waarbij extra bescherming dient geboden te worden aan diegenen die deze nodig hebben, bijvoorbeeld kinderen (Gooren 1994; De Savornin Lohman 1994). Bij het beantwoorden van de vraag of het (voorgenomen) beleid van de minister van Justitie ergens goed voor is, moeten beide dimensies van de strafwet in de gaten worden gehouden. Deze dimensies heeft Gooren (1994) mooi benoemd als negatieve en positieve normen in de strafwet. Allereerst dient kort te worden stilgestaan bij de inhoud van het (voorgenomen) beleid van de minister van Justitie.

Het voorgenomen beleid: een kort en complimenteuz overzicht

Het (voorgenomen) beleid van de minister van Justitie kan op basis van de Kabinetsnota *Seksueel mis-*

bruik en geweld tegen kinderen (juli 1999) gekarakteriseerd worden met de volgende uitspraak: seksueel geweld/misbruik jegens kinderen is een ernstig probleem, dat krachtig dient bestreden te worden door alle geledingen van de samenleving (Kabinetsnota juli 1999, 5). Bovendien vergt de aanpak van deze ernstige problematiek een *kwalitatief hoogstaande, voldoende uitgebreide, zorgvuldige en geïntegreerde* aanpak door 'overheidszorg, en zorg van instellingen en particulieren op de terreinen van preventie, hulpverlening, repressie, en (inter)nationale regelgeving en samenwerking' (Kabinetsnota 1999, 12).

Zeer terecht huldigt de minister van Justitie hier het principe, dat door middel van een uitsluitend strafrechtelijke, repressieve benadering het probleem van seksueel geweld tegen kinderen *onvoldoende* adequaat aangepakt kan worden (vgl. Brief 2 mei 2000, 6). Dit komt omdat de verklaring (etiologie) van seksueel geweld grotendeels onafhankelijk is van strafrechtelijke repressie (Malamuth en Heilmann 1998; Marshall en Barbaree 1990). Veel beter is het om preventie, hulpverlening en justitieel optreden af te stemmen in één geïntegreerde aanpak. Een dergelijke geïntegreerde aanpak wordt door de minister gekwalificeerd als humaner en bovendien hoopt en gelooft hij, dat deze gepaard gaat met lagere recidive-cijfers en een betere integratie in de samenleving (Brief 2 mei 2000, 6). Deze mening deel ik, al dien ik er onmiddellijk aan toe te voegen dat de empirische steun voor onderdelen, zoals preventieprogramma's, van een dergelijke visie niet altijd even sterk is (bijv. O'Donohue e.a. 1992; Yeater en O'Donohue 1999).

Verder moet van een geïntegreerde aanpak de kwetsbare achillespees worden gesignaleerd: hoe wil de minister van Justitie de implementatie van deze geïntegreerde aanpak realiseren? De Kabinetsnota van juli 1999 en de Brief van 2 mei 2000 blijven mijns inziens te vaag over hoe de doelstelling van een geïntegreerde aanpak te realiseren. Zo blijft bijvoorbeeld de rol van de reguliere geestelijke gezondheidszorg, bijvoorbeeld de RIAGG's, en interdepartementale samenwerking met het ministerie van Volksgezondheid wel erg buiten schot bij de minister van Justitie. Deze vaagheid is te meer jammer, omdat het hulpverleningsapparaat en het justitiële apparaat feitelijk niet goed samenwerken (Haveman en Staffeleu 1990). Een illustratie is de

mogelijk rol van de reclassering bij de nazorg van pedoseksuele delinquenten. De minister schreef daarover in zijn Brief van 2 mei 2000:

‘Het behoort tot de kern van een terugval-preventie-programma dat er zoveel mogelijk een steunstructuur wordt georganiseerd, waardoor de pedoseksueel zich kan beheersen. Pedoseksuelen die door behandeling zo ver gekomen zijn dat ze verantwoordelijkheid willen nemen, zeggen daaraan behoefte te hebben’ (Brief 2 mei 2000, 11).

Maar over de samenwerking tussen hulpverlening en reclassering lezen wij in operationele termen (vooralsnog) weinig of niets. Dezelfde kanttekening kan worden geplaatst bij de manieren waarop verschillende instanties het bemiddelingsbeleid rondom al dan geen terugkeer van een pedoseksuele delinquent in de woonbuurt kunnen vormgeven (Brief 2 mei 2000, 13 en 14). Daarbij is uit de tekst van de ministeriële stukken ook niet helder waar de minister de grens van notificatie legt (notificatie is het op de hoogte brengen van andere personen en/of instanties, dat een (afgestrafte) zedendelinquent in hun ‘woonterritorium’ komt (terug)wonen). Dit is des te merkwaardiger, waar de minister schrijft: ‘Forensisch seksuologen waarschuwen met klem voor de risico’s van harde maatregelen die pedoseksuelen in een isolement drijven en zelfs kunnen leiden tot ernstiger delicten’ (Brief 2 mei 2000, 6). Spaart de minister hier de kool én de geit?

Gelukkig heeft de minister niet alleen gepleit voor een geïntegreerde aanpak, maar ook voor een *zorgvuldige aanpak*, waarbij strafrechtelijk het proportionaliteitsprincipe geëerbiedigd wordt, alsook gestreefd wordt naar een balans tussen, ja zelfs een vereniging van, de belangen van het slachtoffer, de maatschappij en de dader. Bovendien wordt getracht een optimale terugkeer in de samenleving te realiseren. Naar mijn mening verdient de minister van Justitie, Korthals, zonder meer lof voor de behoudzame wijze, waarop hij deze ‘fundamenten van de rechtsstaat’ (Brief 2 mei 2000, 6) vormgeeft op dit delicate terrein. Niet elke maatschappelijke suggestie (bijvoorbeeld notificatie of verplichte farmacologische interventie) dient immers ogenblikkelijk tot nieuw beleid gebombardeerd te worden. Het geheel van argumenten dat de minister aan-

voert voor het besluit tot de verlenging van de proeftijd tot zes jaren, in plaats van drie jaren, na een terbeschikkingstelling, is mijn inziens in overeenstemming met de zorgvuldige aanpak. Al begrijp ik niets van het particuliere argument dat een zesjarige proeftijd nodig zou zijn om het gebruik van libido-remmende medicatie te kunnen controleren (brief van 2 mei 2000, p.10).

Een derde pijler onder het voorgenomen beleid is een *voldoende uitbreidbaarheid*. Op verscheidene plaatsen geeft de minister van Justitie een overzicht van de investeringen die hij doet ter bestrijding van seksueel geweld (Kabinetsnota juli 1999, 12-29). Dit is een indrukwekkende lijst. Binnen het politionele en justitiële apparaat wil de minister onder meer de volgende (toe te juichen) doelen realiseren: per parket wordt een zeden-aanspreekofficier van Justitie aangesteld, wordt de registratie van zedenmisdriven door middel van het computer programma VICLAS aangescherpt, wordt de opleiding van en de zichtbaarheid van zedenrechercheurs binnen de korpsen versterkt, wordt de samenwerking tussen de landelijke Directie Recherche (voormalige CRI) en de politiekorpsen versterkt en is er extra capaciteit bijgekomen voor de bestrijding van kinderpornografie (in het bijzonder van internet-kinderpornografie).

Deze investeringen brengen wel een probleem met zich mee, waarover de minister van Justitie verrassend stil blijft. Hoe wil de minister de (procesmatige en uitkomst)effectiviteit van al deze veranderingen meten, en welke doelen (bijvoorbeeld het percentage minder onopgeloste zedenzaken) staan hem op welke termijn voor ogen? Het lijkt er bijna op, dat de minister een bijzondere aandacht betracht voor de hogere uitgangspunten van de strafwet en het justitiële beleid, maar de aandacht voor een effectieve implementatie al te zeer uit het oog verliest. Dat deze riskante strategie mogelijk het beleidssucces kan ondermijnen, ervoer een slachtoffer van aanranding onlangs helaas. Na een achtervolging werd ze aangerand en ontsnapte ze op het nippertje aan een verkrachting. Toen zij haar verhaal deed op het politiebureau, was het antwoord: Helaas, mevrouw, er is nu geen zedenrechercheur beschikbaar, want die zitten allemaal in een gemeente met een risicovolle voetbalwedstrijd. Wat baten kaars en bril, als de uil niet zienen wil?

De vierde en laatste pijler van het (voorgenomen) beleid is een *hoogstaande kwaliteit*: de politie

en het verdere justitiële apparaat behoren vakwerk af te leveren dat maatschappelijk en wetenschappelijk up-to-date en van hoge kwaliteit is. De initiatieven die de minister genomen heeft om na te gaan hoe recente ontwikkelingen rondom DNA-onderzoek en technieken zoals elektronisch toezicht justitieel kunnen worden toegepast, sporen goed met deze doelstelling. De initiatieven geven aan dat de minister, met een oog voor zorgvuldige kwaliteit, vernieuwingen wil bevorderen en implementeren. Dat is winst, alhoewel volledigheidshalve opgemerkt moet worden dat het parlement ondertussen de wettelijke toepassingsruimte van DNA-onderzoek heeft verruimd.

Het (voorgenomen) beleid van de minister van Justitie inzake de bestrijding van seksueel geweld/misbruik van kinderen: enkele knelpunten
Naast de lof die de minister van Justitie verdient voor zijn beleidsvoornemens, mogen een vijftal knelpunten niet onvermeld blijven. Hoewel deze knelpunten niet de fundamenteën van het beleid aantasten, is het mijn verwachting dat het niet goed oplossen van deze knelpunten het succes van het beleid ter bestrijding van seksueel geweld zal ondermijnen.

Een merkwaardige schrijfstijl. In zijn Kabinetsnota en in zijn Brief van 2 mei 2000 refereert de minister regelmatig aan de wetenschap. Op zichzelf is dat zonder meer toe te juichen. Hij doet dat echter op een wat bizarre wijze. Soms noemt hij zijn wetenschappelijk bronnen expliciet, soms helemaal niet. Dat leidt ertoe, dat niet altijd na te gaan is op welke bronnen de minister zijn beleid baseert. Ook het waarom van de gemaakte bronselectie blijft onduidelijk. Dat is zeker vervelend wanneer de wetenschappelijke basis van de minister contrasteert met vooraanstaande wetenschappelijke inzichten.

Drie voorbeelden illustreren dit. In de Kabinetsnota schrijft de minister op pagina 9:

‘Op grond van deze verschillen zijn daders van seksueel geweld jegens kinderen grofweg in drie typen in te delen: situationele daders, preferentiële daders en anti-sociale daders.’

Voorzover mij bekend, is deze typologie niet empirisch gevalideerd en komt ze niet overeen met de

empirisch gevalideerde en internationaal meest prominente typologie van Prentky en Knight (Knight 1992; Prentky 1999). Ook vermeldt de minister zonder bronvermelding:

‘Minderjarige zedendelinquenten hebben met de meerderjarige zedendelinquenten gemeen dat zij vaak zelf seksueel misbruikt zijn’ (Brief 2 mei 2000, 4).

Vergelijk dat even met de volgende uitspraak:

‘However, the majority of retrospective, prospective and well-controlled comparisons find fewer than 30% of offenders were victims of sexual abuse before the age of 18 (...) It is unlikely the remaining 70% could not remember the abuse’ (Maletzky 1998, 477).

Het derde voorbeeld betreft de effectiviteit van sommige behandelingen. Zo concludeerde de minister

‘dat behandeling en de toepassing van terugvalpreventie-programma’s, in combinatie met “stevig” toezicht na de intramurale fase, het maatschappelijk herstel bevorderen en de recidive verminderen’ (Brief 2 mei 2000, p. 8).

Wederom is onduidelijk waarop de minister deze zienswijze baseert. Deze zienswijze valt bovendien op basis van de internationale vakliteratuur te betwisten: er is niet empirisch aangetoond dat dergelijke programma’s de recidive ook significant reduceren (Marshall en Anderson 2000; Marshall en Serran 2000). En de effectiviteit van ‘stevig’ (sic) toezicht is vooralsnog ook niet empirisch aangetoond (vgl. Cumming en McGrath 2000).

Over diagnostiek, risico en effectieve behandeling. In de Kabinetsnota van juli 1999 stelt de minister op pagina 16 onomwonden, dat hij een voorstander is van behandeling gebaseerd ‘op geprotocolleerde evidence based behandelprogramma’s, waarbij de effectiviteit van de interventie wetenschappelijk is getoetst’. Dat uitstekende uitgangspunt past de minister naar mijn oordeel te weinig gecoördineerd en te weinig doortastend toe. In de plaats van een geïntegreerd protocol voor zowel diagnostiek, risi-

cotaxatie, als psychotherapeutische en farmacologische behandeling, wenst de minister tot nog toe slechts losse 'richtlijnen', waarvan de status en de samenhang onhelder zijn. Met enige overdrijving zou men kunnen zeggen: het lijkt er wel op dat de minister impliciet zegt: behandelveld, ik vind weliswaar dat er met 'evidence based'-protocollen gewerkt moet worden, maar u beslist maar naar eigen goeddunken wat u daar wel of niet mee doet. Dit vind ik een zwak standpunt.

Als het zo duidelijk is dat cognitief-gedragstherapeutische behandelingen de meest effectieve zijn, waarom zijn ze dan niet in protocollen voorgeschreven? (Bij cognitieve gedragstherapie wordt gepoogd om seksueel gewelddadig geweld weg te werken door in te grijpen in gedragspatronen, gedachten en situationele omstandigheden). Kortom, naar mijn smaak kenmerkt de ministeriële aanpak zich hier door te veel 'losse brokken' en te weinig integratie. Alvorens die losse brokken te becomelementariëren, vind ik het opvallend dat de minister slechts drie partijen noemt om mee te onderhandelen over protocollisering: de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie, het Comité Instrumentarium Forensische Psychiatrie en de directeuren van de klinieken voor ter beschikking gestelden. Andere partijen, zoals bijvoorbeeld het Nederlands Instituut voor Psychologen, de Vereniging voor Forensische Seksuologie of verenigingen van klinisch psychologen of psychotherapeuten lijken geen partij voor de minister.

De verwaarloosde diagnostiek. Verrassend vind ik het dat de minister geen diagnostisch protocol wil, maar slechts een protocol voor risicotaxatie. Helaas worden de redenen voor die aanpak niet vermeld. Zonder twijfel is in de tekst die de minister aan behandeling besteedt, de diagnostiek, het beantwoorden van de vraag 'wat is er aan de hand', de grote afwezige. Goede diagnostische protocollen ontbreken vooralsnog. Het is zelfs mijn ervaring dat op vele plaatsen de diagnostiek op de meest uiteenlopende manieren wordt gedaan, evenals er in de literatuur verschillend over wordt gedacht (bijv. Marshall 1999, Marshall en Serran 2000). Gelet op het feit dat de meeste instrumenten om seksueel gevaar en recidive te voorspellen vooral niet-manipuleerbare variabelen gebruiken, zoals leeftijd of geslacht, is het onmogelijk de behandelingsdiagnostiek te

verengen tot een risicotaxatie (vgl. Marshall 1999; Quinsey e.a. 1998). Mijns inziens is de uiterst geringe aandacht voor de diagnostiek dan ook een ernstig hiaat in het (voorgenomen) beleid van de minister.

Het klinisch oordeel voorgetrokken? Eén klein, verrassend zinnetje dat de minister schrijft over risicotaxatie-instrumenten mag niet onbesproken blijven: 'instrumenten (...) als hulpmiddel naast het klinische oordeel'. Hoezo als hulpmiddel? Waarom niet vice versa? Misschien wel omdat er nog allerlei onopgeloste vragen over betrouwbaarheid en validiteit van zulke instrumenten zijn (Brief 2 mei 2000, 7). Dat is ongetwijfeld juist (Marshall 1999), maar laat onverlet dat statistische predictie beter is dan klinische (Hall 1990; Quinsey e.a. 1998; Marshall 1999). Mogelijk is de combinatie nog beter en klinisch onvermijdelijk (Marshall 1999). De minister vertoont, zo dunkt me, een wetenschappelijk ongegronde bias ten voorkeur van het klinische oordeel. Daarmee loopt de minister onbedoeld het risico bij te dragen aan een klinische praktijk die het klinische oordeel ten onrechte meer gewicht zal blijven toekennen dan gevalideerde instrumenten.

Is de zienswijze van de minister op de effectiviteit van behandelingen inconsistent en te optimistisch? De minister heeft de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie gevraagd om 'een op wetenschappelijk onderzoek gefundeerde richtlijn voor de farmacotherapie bij seksueel gestoord gedrag' (Brief 2 mei 2000, 12). Ik hoop en verwacht dat de Nederlandse Vereniging voor Psychiatrie in haar richtlijn de bescherming tegen onethisch en niet-medisch gebruik van farmaca binnen een strafrechtelijk kader zorgvuldig zal vormgeven. Dat dit niet zo eenvoudig is als men misschien op het eerste zicht zou denken, wordt geïllustreerd door de (gevaarlijke) pleidooien van sommige politici om farmaca verplicht te stellen als voorwaarde voor vrijlating (vgl. American Psychiatric Association 1999).

Wonderlijk genoeg wordt er met geen woord gerept over een richtlijn of een protocol voor de klinisch psychologische of psychotherapeutische behandeling van daders van seksueel geweld/misbruik. Ik vind deze verschillende bejegening van farmacotherapie en psychotherapie erg onlogisch. Internationaal is er immers een stevige consensus,

dat cognitief gedragstherapeutische behandelingen de meest effectieve zijn en dat farmacotherapie daarbij een nuttige aanvulling kan zijn (American Psychiatric Association 1999; Bradford 1997; Gijs en Gooren 1996; Marshall en Serran 2000). Wat is er aan de hand in het Nederlandse forensische behandelveld wanneer, ondanks internationale consensus, wel een richtlijn moet worden opgesteld voor farmacotherapie maar er niet een nodig is voor psychotherapeutische behandelingen?

In het algemeen is de minister wel erg optimistisch over cognitief-gedragstherapeutische behandelprogramma's (inclusief terugvalpreventie-module). Hoewel cognitief gedragstherapeutische behandelingen de meest effectieve zijn (American Psychiatric Association 1999; Gijs 1998; Marshall en Serran 2000), rijst de vraag of de minister niet al te optimistisch is? Allereerst omdat de methodologische kwaliteit van de uitgevoerde studies zwak is (Maletzky 1998). Ten tweede, omdat de methodologisch beste studie, Marques' studie (1999), tot nog toe niet geleid heeft tot de conclusie dat cognitieve gedragstherapie beter is dan geen therapie (Marshall en Serran 2000). Ten derde is de vraag of terugvalpreventie bijdraagt aan de behandel-effectiviteit, nog niet beantwoord en zijn de eerste gegevens daaromtrent niet zonder meer hoopgevend (Marshall en Anderson 2000; Marshall en Serran 2000).

Ook dient de vraag gesteld te worden voor wie onze huidige behandelingen vanuit effectiviteits-oogpunt ongeschikt zijn. Voor pedoseksuelen die hoog scoren op psychopathie, zijn er mijns inziens (nog) geen effectieve behandelingen (Hare e.a. 1999). Hoewel de meerderheid van pedoseksuele daders niet hoog scoort op psychopathie (Marshall en Serran 2000), blijft de vraag hoeveel daders – in het bijzonder in tbs-instellingen – wel hoog scoren op psychopathie. Realistische verwachtingen zijn daarom belangrijk, onder meer om latere teleurstellingen te voorkomen. Dit standpunt huldigt de minister in zijn algemeenheid (Brief 2 mei 2000, 6). De zeer lage recidive cijfers waarnaar de minister voor Nederland verwijst (Brief 2 mei 2000, 3), schreeuwen om validering door deugdelijk empirisch onderzoek. Hetzelfde geldt voor behandeling in de gevangenis en de behandeling van minderjarige plegers van seksueel misbruik/geweld (vgl. Kabinetsnota juli 1999, 16).

Niet bij repressie alleen

In het begin van deze rubriek stipte ik aan, dat de strafwet zowel 'negatieve' als 'positieve' normen heeft. Welk moreel-ideologische standaarden hanteert de minister van Justitie? Weinig of niets wordt daarover gezegd in de geraadpleegde stukken. Maar wat erover wordt gezegd, geeft aanleiding tot bezorgdheid: kinderen dienen vooral te leren dat ze weerbaar moeten zijn en dat anderen gevaarlijk (kunnen) zijn. Overigens is de toonzetting in de begeleidende samenvatting (p. 2) negatiever dan in de Kabinetsnota zelf (p. 12).

Verder stelt de minister dat er 'voor de meisjes en de jongens verschillende accenten' moeten zijn. Als dat zo is, waarom dan wel? Hierover hult de minister zich helaas in stilzwijgen. Ook de doelstelling dat bij kinderen in een zo vroeg mogelijk stadium een gevoel voor normen en waarden wordt ontwikkeld (Kabinetsnota juli 1999, 12), vind ik psychologisch ondoordacht. Om welke waarden en normen gaat het dan? In de wetenschappelijke literatuur is goed gedocumenteerd, dat normen en waarden zowel een beperkend als een verruimend effect kunnen hebben op seksueel gewelddadig gedrag (Marshall en Barbaree 1990; Schwartz en Dekeseredy 1997; Malamuth en Heilmann 1998). Feministen hebben niet nagelaten hierop te wijzen. Bovenal is het zorgelijk dat een minister die zweert bij een geïntegreerde aanpak, met geen woord rept over een positieve bejegening van kinderseksualiteit, waarbij positieve/deugddoende ervaringen (kunnen) bufferen tegen negatieve ervaringen en gedrag (vgl. Boelrijk 2000). Je zou bijna gaan denken dat de boodschap die de strafwetgever aan kinderen wil geven is, dat seks eerst en vooral gevaarlijk is. Of denkt de minister hierover toch anders, maar waagt hij zich niet op het maatschappelijk glibberige terrein van (een positieve bejegening van) kinderseksualiteit?

De risico's van internationalisering

De minister plaatst zijn beleidsvoornemens in een internationale context. Juridisch, politiek en wetenschappelijk is dat toe te juichen. Het mag echter niet zo zijn, dat die internationalisering een excuus wordt om sommige kwesties uit de weg te gaan. En die kant van vermindering lijkt het wel uit te gaan met betrekking tot virtuele kinderporno. Dat is *sensu strictu* kinderpornografie (als levensecht of anima-

tie), die door computersoftware gegenereerd wordt zonder dat er de facto een kind voor misbruikt wordt. Dergelijke kinderpornografie is momenteel niet strafbaar. Het standpunt van de minister over virtuele kinderpornografie is, dat het verstandig is om virtuele kinderpornografie (vooralsnog) niet strafbaar te stellen en 'de internationale ontwikkelingen in deze af te wachten' (Kabinetsnota juli 1999, 25). Gelet op het feit dat de minister zich terecht ziet als een belangrijke hoeder van de Nederlandse rechtstaat en zijn fundamenteën (Brief 2 mei 2000, 6), laat de minister zich hier een belangrijke kans ontglippen. Hoe dienen de Nederlandse fundamenteën van de rechtstaat hier toegepast te worden? Hoe moreel verwerpelijk ook, bij virtuele kinderpornografie wordt geen persoon de facto misbruikt. Een verbod tast dan ook de vrijheid van meningsuiting aan en roept de vraag op of virtuele kinderpornografie erger is dan virtuele (kinder)moord en doodslag op de pc, als het eerste verboden zou worden en het tweede niet. Zeer zeker kan ik me een verbod op virtuele kinderpornografie goed voorstellen. Maar alvorens daartoe over te gaan, is het nodig om uiterst zorgvuldig af te wegen of een morele verwerping van virtuele kinderpornografie, omgezet in een juridisch verbod, geen onacceptabele aantasting betekent van Nederlandse rechtsfundamenteën. Ik hoop dan ook dat de minister zijn visie op dat vraagstuk zal expliciteren en niet alleen zal blindvaren op de internationale context.

Internationalisering brengt ook risico's met zich mee. Een illustratie is, dat Nederland erg heeft geworsteld met de leeftijdsgrenzen, oftewel met de vraag wanneer een kind/persoon seks mag hebben (Gooren 1994; De Savornin Lohman 1994; vgl. Boelrijk 2000; Wafelbakker 2000). Het artikel 245 is daar het resultaat van. Internationaal wordt een kind (de Conventie inzake de Rechten van het Kind) echter gedefinieerd als een mens jonger dan 18. Wat betekent internationalisering voor de Nederlandse leeftijdsgrenzen? Dienen die opgetrokken te worden? Gelet op het belangrijke uitgangspunt van de Nederlandse wet dat Nederlandse mensen recht hebben op zelfbepaling en wilsbeschikking, en op wat bekend is over de seksuele ontwikkeling van adolescenten, lijkt me dat geen goede zaak. Overigens is de minister niet van plan de leeftijdsgrenzen binnen artikel 245 te veranderen, maar worden de leeftijdsgrenzen voor het (vrij-

willig) participeren aan prostitutie en pornografie opgetrokken tot 18 jaar. Volledigheidshalve wijs ik erop, dat in Europa de leeftijdsgrenzen sterk uiteenlopen (Graupner 1999).

Risico's van eenzijdigheid

De Kabinetsnota van de minister van juli 1999 en de Brief van 2 mei 2000 gaan nagenoeg uitsluitend over seksueel geweld/misbruik tegen kinderen. Grote aandacht voor zulk misbruik en geweld is, gelet op de omvang en ernst van deze problematiek, zeer zeker gewenst. Ik hoop echter dat de verhoudingsgewijze zeer grote aandacht voor kinderpornografie en kinderprostitutie niet zal leiden tot een verwaarlozing van de bestrijding van 'typisch pedoseksueel gedrag'. Hoe groot ook de maatschappelijke symbolische waarde van het optreden tegen kinderpornografie en kinderprostitutie is, toch hoop ik dat ook hier het proportionaliteitsbeginsel (aandacht overeenkomstig het belang voor het terugdringen van het feitelijke seksuele misbruik/geweld tegen kinderen) toegepast blijft worden. Tevens hoop ik dat een en ander niet als onbedoeld effect zal hebben, dat de bestrijding van andere vormen van seksueel geweld, zoals aanranding en verkrachting, minder aandacht zal krijgen.

Besluit

De uitgangsvraag van deze opinie was: Is het beleid van de minister van Justitie ergens goed voor? Zeer zeker, het is voor veel goed, is mijn antwoord. De minister erkent de ernst van het probleem en streeft een geïntegreerde aanpak na ter bestrijding van seksueel geweld/misbruik tegen kinderen. Daarbij beoogt hij zorgvuldigheid, kwaliteit, vernieuwing, preventie, hulpverlening en strafwetstoepassing te laten samengaan. Een nobele doelstelling waarvoor hij lof verdient. Bovendien kan ik gemakkelijk instemmen met de meeste van de ministeriële initiatieven, zoals bijvoorbeeld verlenging van de proeftijd, uitbreiding van het dna-onderzoek, behandeling in de gevangenis. Zij dragen mijns inziens bij aan een beter, humaner en hopelijk ook effectiever strafrechtelijk beleid.

Maar de minister is er nog niet. Ik hoop dat de minister meer oog krijgt voor de implementatie van zijn doelen. Een effectief beleid is niet alleen een beleid dat heldere en zorgvuldige beleidsvoor-nemens heeft, maar is ook een beleid dat deze doe-

len op de werkvloer realiseert. Ik hoop dan ook dat de minister zijn doelen scherper zal operationaliseren, strakker zal aangeven op welke termijn een en andere behoort gerealiseerd te zijn, en strakker de implementatie zal controleren en evalueren. Kort-

om, dat hij de operationele lat hoger zal leggen. Het zou mooi zijn als zijn inspanningen beloofd zouden worden met minder seksueel geweld/misbruik tegen kinderen.

Literatuur

- American Psychiatric Association (1999) *Dangerous sex offenders. A task force report*. Washington: Author.
- Boelrijk, M. (2000) Minderjarige prostituees en voorgestelde afschaffing van het klachtvereiste. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 24 (2) 102-105.
- Bradford, J. (1997) Medical interventions in sexual deviance. In: D.R. Laws en W. O'Donohue (red.). *Sexual deviance* (pp. 449-464). New York: Guilford.
- Cummingh, G.F. en McGrath, R.J. (2000), 'External Supervision. How can it increase the effectiveness of relapse prevention.' In: D.R. Laws, S.M. Hudson, T. Ward (eds.), *Remaking Relapse prevention with sex offenders*. (p. 236-253). London: Sage.
- Gijs, L. (1998) Parafilieën: over seksuele oriëntaties in het spanningsveld tussen atypische variatie en atypische stoornis. In: A.K. Slob., J. Moors, I. Vink en W. Everaerd (red.). *Leerboek Seksuologie* (pp. 345-362). Houten: Bohn Stafleu.
- Gijs, L. en Gooren, L. (1996) Hormonal and psychopharmacological interventions in the treatment of paraphilias: An update. *Journal of Sex Research*, 33 (4) 273-290.
- Gooren, S. (1994) Parafilieën en het Nederlandse strafrecht: op de grens tussen gedragsdeskundigen en recht. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 18, (1) 72-81.
- Graupner, H. (1999) Love versus abuse: Crossgenerational sexual relations with minors. A gay right issue? *Journal of Homosexuality*, 37 (4) 23-56.
- Hall, G.C.N. (1990) Prediction of sexual aggression. *Clinical Psychology Review*, 10, 229-245.
- Hare, R.D., Cooke, D.J. en Hart, S.D. (1999) Psychopathy and sadistic personality disorder. In: T. Millon, P.M. Blaney en R.D. Davis (red.). *Oxford textbook of psychopathology* (pp. 555-584). Oxford: Oxford University Press.
- Haveman, R. en Staffeleu, J. (1990) *Daders van seksueel geweld: straffen of behandelen. Een onderzoek naar de meningen en ervaringen met ambulante therapeutische behandeling in een justitieel kader van daders van seksueel geweld*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Hullu, J. de en Neut, J.L. van der (1991) Zedelijkheidswetgeving. Partiële herziening slechts ten dele geslaagd. *Nederlands Juristen Blad*, (10) 389-396.
- Knight, R.A. (1992) The generation and corroboration of a taxonomic model for child molesters. In: W. O'Donohue en J. Geer (red.). *The sexual abuse of children. Volume 2: Clinical issues* (pp. 24-70). London: LEA.
- Malamuth, N.M. en Heilmann, M.F. (1998) Evolutionary psychology and sexual aggression. In: C. Crawford en D.L. Krebs (eds.) *Handbook of evolutionary psychology* (pp. 515-542). London: LEA.
- Maletzky, B.M. (1998) The paraphilias: research and treatment. In: P.E. Nathan en J.M. Gorman (red.) *A guide to treatments that work* (pp. 472-500). Oxford: Oxford University Press.
- Marques, J.K. (1999) How to answer the question: 'Does sex offender treatment work?' *Journal of Interpersonal Violence*, 14 (4) 437-451.
- Marshall, W.L. (1999) Diagnosing and treating sexual offenders. In: A.K. Hess en I.B. Weiner (red.). *The handbook of forensic psychology* (2nd ed., pp. 640-670). New York: Wiley.
- Marshall, W.L. en Anderson, D. (2000) Do relapse prevention components enhance treatment effectiveness? In: D.R. Laws, S.M. Hudson en Ward, T. (red.). *Remaking relapse prevention with sex offenders* (pp. 39-55). London: Sage.
- Marshall, W.L. en Barbaree, H. (1990) An integrated theory of the etiology of sexual offending. In: W.L. Marshall, D.R. Laws en H. Barbaree (red.). *Handbook of sexual assault* (pp. 257-275). New York: Plenum.
- Marshall, W.L. en Serran, G.A. (2000) Current issues in the assessment and treatment of sexual offenders. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 7, 85-96.
- Minister van Justitie (juli 1999). Kabinetsnota Bestrijding Seksueel misbruik en seksueel geweld tegen kinderen. 's-Gravenhage: Ministerie van Justitie.
- Minister van Justitie (2 mei 2000). Brief van de Minister van Justitie aan de voorzitter van de Tweede Kamer der Staten Generaal (Tweede Kamer, vergaderjaar 1999-2000, 26.800 VI, nr.70. KST 45518). 's-Gravenhage: Sdu.
- Nierop, N. (1998) Het in voorraad hebben van kinderporno voor eigen gebruik: Strafbaar? *Nederlands Juristen Blad*, (39) 1770-1776.
- O'Donohue, W., Geer, J. en Elliott, A. (1992) The primary prevention of sexual abuse. In: W.O'Donohue en J. Geer (red.). *The sexual abuse of children. Volume 2: Clinical issues* (p. 477-517). London: LEA.
- Prentky, R.A. (1999) Child sexual molestation. In: V.B. Van Hasselt en M. Hersen (red.). *Handbook of psychological approaches with violent offenders. Contemporary strategies and issues* (p. 267-300). New York: Plenum.
- Quinsey, V.L., Harris, G.T., Rice, M.E. en Cormier, C.A. (1998) *Violent offenders. Appraising and managing risk*. Washington: American Psychological Association.
- Savornin Lohman, de, J. e.a. (1994). *Betere en adequatere bescherming door de nieuwe zedelijkheidswetgeving*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Schwartz, M.D. en Dekeseredy, W.S. (1997) *Sexual assault on the college campus. The role of male peer support*. London: Sage.
- Tielman, R. (1981) Schorer en het Nederlandsch Wet-

schappelijk Humanitair Komitee (1911-1940). In: M. Dallas, e.a. (red.). *Homajaarboek 1* (pp. 107-132). Amsterdam: Van Gennep.

Wafelbakker, F. (2000) Kennelijk zestien jaar bereikt ... over de leeftijdsgrens in de kinderpornowetgeving. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 24 (2) 96-101.

Yeater, E.A. en O'Donohue, W. (1999) Sexual assault prevention programs: Current issues, future directions, and the potential efficacy of interventions with women. *Clinical Psychology Review*, 19 (7) 739-771.

Zeegers, N. (1999) *Dwang en vrijwilligheid in heteroseksuele relaties. De politieke strijd over verkrachting in het strafrecht*. Gouda: Quint.

Luk Gijs

Capaciteitsgroep Klinische Psychologie

Universiteit Utrecht

Reactie op Gijs

Luk Gijs plaatst op zijn typische uitdagende en belezen wijze enige kritische kanttekeningen bij de beleidsvoornemens van de minister van Justitie ten aanzien van seksueel geweld/misbruik van kinderen. In grote lijnen is hij het eens met de minister. Zijn kritische opmerkingen hebben voornamelijk betrekking op de uitwerking van de voornemens, die hij operationeel vaag en soms inconsequent vindt. Hij vreest dat daardoor van de voornemens minder terecht komt dan wenselijk is.

Een belangrijk manco in de beschouwing van Luk Gijs is, dat hij het historisch perspectief veronachtzaamt waarbinnen de nota van de minister tot stand is gekomen. Binnen dit perspectief bezien, is de nota namelijk een grote stap voorwaarts ondanks enige inhoudelijke zwakheden. Het positieve element in de beschouwing is, dat Luk Gijs wijst op het gevaar dat er mooie woorden zijn geschreven, maar dat deze zonder aandacht voor de implementatie en evaluatie slechts loze woorden zullen blijken te zijn. In dit commentaar ga ik eerst in op enige door Luk Gijs gesignaleerde knelpunten en zal ik eindigen met een positief stemmende relatievering vanuit een historisch perspectief.

Het eerste knelpunt, dat de referenties niet erg zorgvuldig zijn en dat deskundigen niet altijd bij naam worden genoemd, vind ik relatief onbelangrijk. Belangrijk is wel, dat al dan niet anonieme deskundigen het bij lange na nog niet eens zijn over zaken zoals de heterogeniteit van daders, de achterliggende factoren die seksueel misbruik bepalen en

de meest effectieve behandeling die wij daders kunnen bieden. De literatuur geeft daarover uiteenlopende antwoorden en de empirische evidentie is niet altijd overtuigend. Wel is er sprake van trends in de empirische toetsing. Deze gaan in de richting van evidentie voor de gedachte dat daders van kindermisbruik een heterogene groep vormen, dat zij relatief vaker dan andere (seksuele) delinquenten zelf slachtoffer zijn geweest van seksueel misbruik en dat cognitieve therapie al dan niet met farmacotherapie bij deze groep in zijn algemeenheid (enig) positief effect oplevert (namelijk minder recidive).

Dit leidt naar het tweede knelpunt. De minister wenst behandeling gebaseerd op geprotocolleerde 'evidence based' behandelprogramma's, waarbij de effectiviteit van de interventies wetenschappelijk is getoetst. Dat is voorsnog te hoog gegrepen. Wel zouden programma's die in principe empirisch toetsbaar zijn, de voorkeur moeten genieten boven behandelingen waarin dat niet het geval is. Door de heterogeniteit van de daders zijn standaardprogramma's namelijk af te raden, tenzij door middel van diagnostiek een homogene groep is samengesteld, waarop het programma in voldoende mate is afgestemd.

Luk Gijs doet in zijn beschouwing een prikkelende uitspraak over de wenselijkheid, dat de minister zich ook uitsprekt over de positieve betekenis van kinderseksualiteit. Jammer genoeg blijft Luk Gijs vervolgens heel vaag over wat hij precies bedoelt. Denkt hij aan seksuele ervaringen van kinderen met zichzelf, ervaringen met andere kinderen of toch ook met volwassenen? Denkt hij aan educatie over seksualiteit waarin de positieve betekenis van seksualiteit nadrukkelijk aan de orde komt?

Het historisch perspectief is, dat de behandeling van daders van seksueel misbruik van kinderen overwegend in forensisch psychiatrische instituten heeft plaatsgevonden. Slechts incidenteel vonden behandelingen plaats in ambulante settings, zoals poliklinieken of RIAGG's. De aard van de behandeling kon sterk uiteenlopen. Psychiaters waren de belangrijkste 'policy makers' en hadden een overwegend psychodynamische signatuur, waarbij seksueel geweld opgevat werd als het (onbewuste) symptoom van een te genezen stoornis, die ontstaan zou zijn in de vroege jeugd. De beoordeling van de toerekeningsvatbaarheid vond primair

plaats op basis van een (psychodynamische) analyse van de persoonlijkheidsstoornis en het op basis daarvan veronderstelde delictgevaar. In de forensisch psychiatrische instituten vond de behandeling eveneens plaats op basis van vooral psychodynamische uitgangspunten. Sinds de jaren tachtig is vanuit Noord-Amerika en Engeland de cognitieve therapie komen overwaaien. Daarmee kwam ook een empirisch-wetenschappelijke optiek onder de aandacht. Door de ontwikkelingen in het forensische veld, onder andere korter binnen de kliniek en langer buiten de kliniek behandelen, kon de cognitieve therapie zich een plaats verwerven in de integrale behandeling van deze daders. Er is kortom, een paradigmatische overgang in beweging gezet.

In dit licht bezien, is de nota een grote stap in de richting van cognitieve therapie als paradigma. Deze verschuiving juich ik toe, omdat de cognitieve therapie openstaat voor empirische toetsing en de psychodynamische psychotherapie zich daaraan in belangrijke mate onttrekt. Het is evenwel een relatieve vooruitgang: de cognitieve therapie is niet het antwoord op alle problemen. Bovendien gaat de overgang niet zonder slag of stoot. De psychodynamisch georiënteerde psychiaters zijn nog steeds belangrijke adviseurs van de minister en als beroepsgroep zijn zij een factor van belang. Uiteraard zijn zij huiverig om de dominante positie van het klinische oordeel (het oordeel van de psychiater?) op te geven. Natuurlijk is een gedegen (psychologische) diagnostiek niet het eerste waaraan zij denken. Vanzelfsprekend zijn psychiaters de eersten die menen zich te moeten bemoeien met de protocollering, terwijl zij in hun opleiding nauwelijks kennis meekrijgen over seksuele delinquenten.

De tijd staat echter niet stil en de empirische benadering lijkt niet te stuiten. De nota van de minister wijst de goede kant uit.

Daan van Beek
Dr Henri van der Hoeven Kliniek
Utrecht

Dupliek

Van Beek merkt terecht op, dat ik aan de historische context te weinig aandacht heb geschonken. Ik heb slechts willen waarschuwen tegen een al te groot en naïef optimisme over de effectiviteit van cognitief-gedragstherapeutische behandelingen (al zijn zij het meest effectief op dit ogenblik). Over de behandeling meent Van Beek verder dat protocollisering vooralsnog te hoog gegrepen is, omdat onze kennis nog onvoldoende is ontwikkeld. Helaas geeft hij niet aan wanneer onze kennis dan wel voldoende is. Ikzelf zou stellen, dat het streven naar gevalideerde protocollen die klinisch wijs worden toegepast, met de nodige ruimte voor de behandelaar, de voorkeur verdient.

Wat met de seksualiteit van kinderen?, vraagt Van Beek. Met verwerping van seks tussen een kind en een volwassene, kan ik daarover hier niet meer zeggen dan dat ik het zou betreuren, dat seksualiteit van kinderen enkel in een negatief daglicht zou komen te staan.

Ten slotte ziet Van Beek psychiaters en psychologen als rivaliserende belangengroepen. Historisch is dat juist en het is ook juist dat het overgrote deel van het onderzoek en cognitief-gedragstherapeutische behandelingen is ontwikkeld door psychologen. Maar, moet deze tegenstelling blijven bestaan? Ik hoop op een evenwichtiger representatie van de gezondheidszorg in de beleidsontwikkeling van de minister van Justitie. Ik hoop ook dat deze beroepsgroepen in de gezondheidszorg meer zullen samenwerken. Dat zou goed zijn voor een meer succesvolle bestrijding van seksueel geweld.